

NEOBJAVLJENI ARHEOLOŠKI NALAZI S PROSTORA BRČKOG I BIJELJINE: PRILOG PROUČAVANJU PROŠLOSTI SJEVEROISTOČNE BOSNE

Apstrakt

Ovaj rad proučava arheološke predmete koji se čuvaju u Muzeju Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, uz analizu dva slučajno otkrivena nalaza na obali Save, u području Bijeljine. Predmeti, većinom metalni, obuhvataju sjekire i dlijeta, s dominacijom željeznih primjeraka, dok se među njima izdvaja jedna bronzana sjekira – kelt, kao i bronzani ključ i fragment ključa. Sjekira – kelt datira iz bronzanog doba, dok se ostali predmeti mogu smjestiti u širi vremenski okvir. Prostori Brčkog i Bijeljine bili su naseljeni tokom prehistorijskog i rimskog doba, a naseljenost tog područja nastavila se i u srednjem vijeku, te u kasnijim vremenima. Arheološki nalazi o kojima je ovdje riječ svjedoče o svakodnevnoj upotrebi ovih predmeta kroz spomenuta razdoblja.

Ključne riječi

Brčko, Bijeljina, sjekira, ključ, dlijeto, bronza, željezo

UNPUBLISHED ARCHAEOLOGICAL FINDINGS FROM THE AREAS OF BRČKO AND BIJELJINA: A CONTRIBUTION TO RESEARCH OF THE PAST OF NORTH-EASTERN BOSNIA

Abstract

This paper studies archaeological objects kept in the Museum of the Brčko District of Bosnia and Herzegovina, with the analysis of two accidentally discovered finds on the banks of the Sava River, in the area of Bijeljina. The objects, mostly metal, include axes and chisels, with a predominance of iron specimens, while one bronze axe stands out among them – Celtic, as well as a bronze key and a fragment of a key. The axe – Celtic dates back to the Bronze Age, while other objects can be placed in a wider time frame. The areas of Brčko and Bijeljina were inhabited during the prehistoric and Roman periods, and the settlement of this area continued in the Middle Ages and in later times. The archaeological finds in question testify to the daily use of these objects throughout the mentioned periods.

Keywords

Brčko, Bijeljina, axe, key, chisel, bronze, iron

Uvod

Dolina rijeke Save, zajedno s njenim pritokama – rijekama Brka, Tinja, Lomnica, Rašljanska rijeka, Štrepačka rijeka, Zovičica, Lukavac, Dašnica, Janja i Drina – stvarala je povoljne uslove za naseljavanje neolitskih populacija na području Brčkog i Bijeljine. Smješteno na krajnjem sjeveroistoku Bosne i Hercegovine, Brčko se odlikuje povoljnim geografskim položajem. Njegov najvažniji prirodni resurs čini rijeka Sava, koja je bila plovna ne samo u prethistoriji i antici, već i u novijim historijskim razdobljima. Rijeke Sava i Drina, odnosno njihovi donji tokovi, imali su ključnu ulogu za najranije stanovništvo Bijeljine. Zbog plodnosti tla, prostor Brčkog i Bijeljine bilježi značajnu naseljenost još od prethistorije i antike.

Mlađem kamenom dobu pripadaju lokaliteti Boljikovice, Humka (Krepšić), Kamenik (Donji Vukšić), Kulište (Boderište), Polje (Dubrave), Barica (Dubrave) i Bara (Skakava Donja – Jagodnjak), s tim što se nalazi s lokaliteta Bara možda mogu smjestiti i u eneolit, ali latenska keramika svjedoči o životu na ovom lokalitetu i tokom mlađeg željeznog doba. Na paljevinske grobove na lokalitetu Baščurine (Ulice – Rogozan) sugeriraju površinski nalazi keramike, pepela i gara, što bi ovo nalazište svrstalo u kasno bronzano doba.¹ U isto razdoblje može se smjestiti i lokalitet Brdo (Gornja Laništa), koji bilježi i tragove keltske keramike. Kasnom bronzanom dobu pripadaju lokaliteti Brezovo polje gdje je slučajno nađena bronzana sjekira – kelt, zatim Njivice (Drenova), Polje (Dubrave) i Ljeskovac (Poljaci, Donja Skakava). U laten se mogu smjestiti lokaliteti Bara (Vukšić Gornji), Humka (Krepšić), Boljikovice (Krepšić), Kućište (Vukšić Gornji), Majur, Okučnica (Vukšić Donji).² Nešto više znamo o lokalitetu Ljeskovac.³ Na Ljeskovcu se i danas pronalazi keramika iz bronzanog doba, dok se u Drenovi (Krepšić) mogu uočiti fragmenti rimske opeke i keramike.⁴ Od ostalih antičkih lokaliteta na području Brčkog registrirani su: Krčevine u Vučilovcu, Crkvište na Plazulji, Brezovo Polje, Jagodnjak, Gajevi i Gornja Laništa kod Brčkog. Potvrde o tome pružaju numizmatički nalazi, među kojima su evidentirane i ostave.⁵ Ovi lokaliteti nalaze se uglavnom uz Savu.

1 AL BIH, 1988, Tom 2, 88, 91, 92.

2 Isto, 89, 91, 93, 94, 95.

3 Milić, 1980, 135–137

4 Imamović, 2023, 93, 140.

5 Babić, 1980, 124, 134; Isti, 2002, 26.

U odnosu na Brčko, na području Bijeljine istraženo je više lokaliteta, ali ipak o većini njih ne znamo puno. Pronađeni nalazi s lokaliteta Gradac (Batković), Babića Brdo (Glavičice), Lug (Vršani) i Mijaljkuša (Čađavica Donja), upućuju na neolit.⁶ Na život tokom eneolita ukazuju fragmenti keramike i jedan grob, dok na željezno doba implicira grob s dva željezna koplja – svi nalazi su iz Bijeljine. U eneolit se mogu smjestiti i naselja Brdo (Dvorovi) i Njive (Golo Brdo).⁷ Lokaliteti Kučerine, Silajet i Crkvina (Dvorovi), Selo (Kojčinovac), Rapanović Polje (Triješnica) i Novo Selo, pripadaju bronzanom dobu.⁸ Na Rapanović Polju život je nastavljen i u željezno doba.⁹ O životu u ovom razdoblju svjedoče grobovi, nakit, oružje i drugi nalazi na lokalitetima Brodić (Dvorovi), Dugi Kajiši (Dazdarevo), Triješnica, Golo Brdo, Klis (Batković) i drugi.¹⁰

Veći broj rimskih naselja registriran je na prostoru Bijeljine, a potvrde za to pružaju ostaci građevinskog materijala, keramike, nakita, novčića i sl. Naselja su ustanovljena na lokalitetima: Crkvište, između Velike Obarske i Gornjeg Brodca,¹¹ zatim u Velikoj Obarskoj, Gornjem Brodca, Janji, Novom Selu, Čairu, Orašju (Patkovača), Prekaji (Brodac) i druga.¹² Osim naselja, ovdje su evidentirana i utvrđenja kod Tutnjevca, potom Gradac u Trnjacima i Veliki Gradac u Batkoviću.¹³ Brojni su slučajni nalazi iz rimskog doba uočeni na prostoru Bijeljine.

Na tlu Bosanske Posavine i Semberije, koje su pripadale rimskoj provinciji Panoniji,¹⁴ dominirala je poljoprivreda, kako u antici tako i u srednjem vijeku. Ova područja i danas su izuzetno povoljna za razvoj ove privredne grane. U prilog tome ide činjenica da se Brčko, uz Pelagićevo, Orašje, Odžak, Bijeljina i Usoru naziva žitnicom Bosne i Hercegovine.¹⁵ Ipak, treba imati na umu da ovi prostori danas i u starijim periodima, uz guste šume hrasta i bukve, nisu izgledali isto. Stoga je, u rimsko doba,

6 Kosorić, 1979, 173; Ista, 1982, 126; AL BiH, 1988, Tom 2, 90, 94.

7 Kosorić, 1965, 91–92+T.1-2; 1978a, 17–18.

8 Kosorić 1965, 83–92; Ista, 1982, 121–125; AL BiH 1988, Tom 2, 97; Gavranović, Antić, 2021, 33–70; Na nekropolama u Silajetu i Crkvini jako je izražen utjecaj kulture polja sa žarama ili urnama (Čović, 2010, 283).

9 Kosorić, 1982, 121–123.

10 Marić, 1960, 48–60; AL BiH, 1988, Tom 2, 90, 97.

11 Patsch, 1897, 519.

12 Čremošnik, 1957, 129–150; Busuladžić, 2011, 127.

13 AL BiH, 1988, Tom 2, 98; Bojanovski, 1981, 160; Isti, 1984, 246.

14 Imamović, 2023, 32–36.

15 Gekić *et al.*, 2022, 268.

kao i kasnije bilo potrebno raditi na krčenju šuma, kako bi se osigurao prostor za obradive površine. Iako se u ovom dijelu Bosanske Posavine i Semberije ne može govoriti o značajnijem ekonomskom razvoju, ipak su poljoprivreda i šume imale važnu ulogu za Carstvo, jer se drvnom građom trgovalo.¹⁶ Osim toga, drvo je u ovim krajevima prednjačilo u graditeljstvu, kako u rimskom tako i u srednjovjekovnom periodu. To je utjecalo na razvoj zanatstva i pojavu novih oruđa. Izgradnja rimskih objekata različitog tipa, posvjedočena je u ovim krajevima. Da su neki od njih korišteni i u srednjem vijeku, govori rimski građevinski materijal (opeka) pronađen u Nakića kuli kod Vršana. Ovdje je vjerovatno bio jedan rimski vojni objekat, na čijim temeljima je nastao srednjovjekovni grad Novi, korišten i u osmansko doba.¹⁷ Rimski vila u Brodci, izgrađena u 3. ili 4. stoljeću, bila je naseljena i u srednjem vijeku.¹⁸ U Brodci je otkriveno i ranoslavensko groblje.¹⁹ Rimski naselja bila su i u Dvorovima i Batkoviću kod Bijeljine, u kojima je utvrđeno i postojanje ranoslavenskih naselja, dok su kod Bosanske Rače evidentirane rimska i slavenska nekropola.²⁰ Zapadno od Brčkog, u donjem toku Tinje bilo je nekoliko slavenskih naselja.²¹

Antička naselja, kao i vojni objekti, bili su povezani cestama, kako u Bosanskoj Posavini tako i u Semberiji. Nažalost, tragovi komunikacije koja bi pripadala cesti *Siscia – Sirmium*, u Brčkom nisu evidentirani kao ni tragovi ove ili neke druge ceste od Brčkog prema Bijeljini. Tragovi rimske ceste *Salona – Argentaria – Sirmium*, mogu se pratiti pravcem Domavija – Drinjača – Zvornik (*Ad Drinum*) – Janja – Dvorovi

16 Parat, 2017, 26.

17 Basler, 1972, 58; Bojanovski, 1984, 212–213, bilj. 7. A. Handžić, koji se bavio istraživanjem starog grada Novi na Savi, u osmanskom periodu, ističe da se “kala-i Novi” prvi put spominje 1548. godine, ali i da je ta tvrđava morala nastati prije 1521. godine. Imala je podgrađe i varošicu Novi. On pretpostavlja da je potkraj osmanske vladavine tvrđava bila popravljena i da je služila kao kula nekih Nakića, koji su tu imali zemlju (Handžić, 1964, 242, 250–251).

18 Čremošnik, 1957, 129–149.

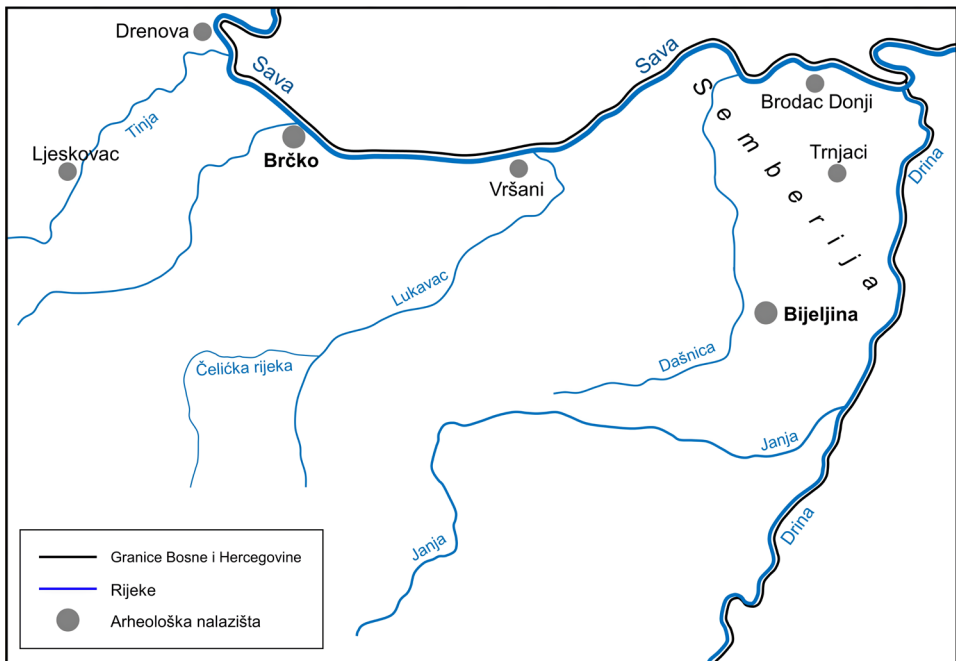
19 Isto, 127–129.

20 Bojanovski, 1981, 157–158; Čremošnik, 1977, 227–308. Nalaz fibule iz 1–2. stoljeća mogao bi ukazivati da rimska nekropola kod Bosanske Rače pripada tom periodu. Na drugom dijelu Bosanske Rače otkriveno je nekoliko rimskih novčića iz 3. i 4. stoljeća (Patsch, 1897, 520; AL BIH, 1988, Tom 2, 89).

21 Mrgić, 2008, 47.

– Dazdarevo – Brodac.²² U Donjem Brodcau je vjerovatno bila stanica *Ad Drinum flumen*, prema kojoj je mogao ići put od Županje preko Gunje, Brčkog, Račinovaca i dalje ka Semberiji.²³ Neki od ovih krajeva, već od početka 7. stoljeća postali su naseobine Slavena,²⁴ u kojima su se bavili zemljoradnjom, stočarstvom, zanatstvom, te topljenjem i preradom željezne rude.²⁵

U ovom radu obrađena su oruđa od željeza (5 sjekira, 1 budak-čekić, 4 dljeta) i jedan ključ od istog metala, te jedan fragment ključa od bronz. Riječ je o 12 arheoloških nalaza koji su pohranjeni u Muzeju Brčko distrikta. Oni su uglavnom slučajno pronađeni na obali Save te na lokalitetima koji administrativno pripadaju Brčko distriktu i Bijeljini: Drenova (Krepšić) i Ljeskovac (Poljaci) kod Donje Skakave, Gradac (Trnjaci) i Nakića kula (Vršani), te dva slučajna nalaza od bronz, sjekira – kelt i prsten ključ, nađeni su na obali Save kod Brodca Donjeg (karta 1). Svih 14 nalaza sada se prvi put objavljuju (T. I – XI).

Karta 1. Položaj arheoloških nalazišta na području Brčkog i Bijeljine
(izradio: S. Halilović)

22 Bojanovski, 1984, 216–218.

23 Bojanovski, 1977, 152; Isti, 1981, 125–197; Isti 1984, 217, 145–265; Gračanin, 2010, 12–18.

24 Gračanin, 2008, 24–33.

25 Čremošnik, 1970, 151–152; Ista, 1970a, 100–101; Ista, 1977, 251, 285, 293–294.

Oruđa

Među najstarija oruđa spadaju sjekire, čija upotreba datira još od paleolita. Tehnološki i metalurški napredak ovog oruđa izražen je tokom bronzanog doba. Postojale su bronzane sjekire s drškama koje su oponašale ranije kamene i bakrene sjekire, kao i sjekire s okruglim otvorenim ušicama koje su također imale drške. Sjekire – kelt ili šuplje sjekire izrađivane su lijevanjem u dvodjelnim kalupima, koji su posebno česti u kasnom bronzanom dobu. Takvi kalupi sastojali su se iz više dijelova, kao što su jezgrenik (kružni, elipsasti ili četvrtasti), potom mjesto za spajanje dijelova kalupa ili alata, kalupne šupljine, utora za klinove koji spajaju dva jezgrenika, žljebove za uzicu i drugo.²⁶ Dvodijelni kalupi za lijevanje bili su u najvećoj mjeri izrađeni od kamena ili gline, a rijetko od metala.²⁷ Mogli su biti korišteni za više lijevanja, što je doprinijelo masovnijoj proizvodnji predmeta od bronzne, dok se šupljim lijevanjem štedio ovaj vrijedni metal.²⁸ Samim time kalupi za proizvodnju ovakvih sjekira morali su postojati u svim razvijenim naseljima. Ove sjekire bile su dosta prisutne tokom kasnog bronzanog doba u Evropi, ali i kasnije, u željezno doba.²⁹

Bronzano doba karakteriše kultura polja sa žarama. Prostor sjeverne Bosne već od Br C – D faze posmatra se kao najjužniji dio područja rasprostiranja spomenute kulture, iz južne Karpatske kotline, čiji utjecaj je bio veći tokom starije i mlađe faze ove kulture, ali slabi u kasno bronzano doba.³⁰ Iako je sjeverna Bosna, odnosno prostor Panonije, poznat po ostavama sjekira tipa kelt, s obzirom na okolnosti pronalaska, teško je sa sigurnošću nešto više reći o samoj provenijenciji šuplje sjekire – kelt (T. I, sl. 1), slučajno pronađene na obali Save kod Brodca Donjeg, udaljenog 200-300 metara od prelaza Bosanska Rača. Ova sjekira ne sadrži plastične ornamente u vidu “V” i “Y”, niti druge ukrase, kao ni ručku sa strane, koji se javljaju na lokalitetima Donja Dolina (Bosanska Gradiška),³¹ Mišarica pećina (Čelinac, Banja Luka), Osredak kod Cazina, Gavran Brdo u Kriškovicima,³² Srebreniku,³³ Majdan/

26 Karavanić, 2006, 39.

27 Vrdoljak, 2022, 180–188.

28 Dietrich, 2011, 39.

29 Srejović, 1997, 923–926; Petrović *et. al.*, 2012, 168; Sladić – Ružić, 2001, 159–160.

30 Up: Čović, 2010, 283; Gavranović – Jašarević, 2016, 91–127.

31 Marić, 1964, 27–28.

32 Jamaković, 2011, 98, 104, 110, 116.

33 Blečić Kavur *et al.* 2016, 55-57, Sl. 5. (2).

Ridžali (Zavidovići),³⁴ na Krku,³⁵ Krčedin (Novi Sad),³⁶ i drugdje. Najbliže analogije našoj sjekiri, koja je bez ukrasa, s prstenasto oblikovanim rubom tuljca, mogu se naći upravo u sjevernoj Bosni, u ostavama sa lokaliteta Kućište, Vidovice i Boljanić (10–13 cm).³⁷ Manje neukrašene sjekire s niskim ušicama (koje su na prostoru između Save i Jadrana poznate u više lokalnih formi), kakve su i na sjekiri s prostora Bijeljine, evidentirane su na lokalitetima Tešanj, Grapsko i Osredak.³⁸ Slična sjekira nađena je ostavi u Srbiji, na lokalitetu Rudnik.³⁹ Međutim, ima i onih s ukrasima, poput bronzanog kelta s ušicom, s dva plastična horizontalna rebra, koji je evidentiran na lokalitetu Vrelo (Batković).⁴⁰

Da je postojala domaća metalurgija i proizvodnja ovakvih tipova, govore i kalupi, poput onih u Donjoj Dolini, napravljeni za lijevanje šupljih sjekira. Tako bi i sjekira, koja je predmet ovog rada odgovarala kasnom bronzanom dobu. Tada je akcenat bio na domaćoj proizvodnji, o čemu svjedoče spomenuti kalupi ali i drugi predmeti izrađeni od bronzne. Shodno tome, opravdano je pretpostaviti da je bronzani kelt izrađen u nekoj domaćoj radionici.

Željezne sjekire (*securis*) iz rimskog doba različitih oblika i veličina, dosta su zastupljene na rimskodobnim nalazištima. Korištene su u poljoprivredi, rudarstvu, kamenolomima i svim drugim poslovima, kao što su krčenje šuma i obrada drveta, a bile su i sastavni dio opreme ondašnjeg vojnika.⁴¹ Iz tog razloga postoje različiti tipovi sjekira, klasificirani prema obliku sječiva i nasada za dršku. To su: sjekire lepezastog sječiva, sjekire sa uskim sječivom, sjekire povijenog sječiva i druge.⁴² Sjekire-krampovi (*securis dolabrata*) služile su za teže poslove,

34 Blečić-Kavur – Jašarević, 2014, 37–39, Sl. 2.

35 Buršić-Matijašić, 2010, 74–82.

36 Koledin – Gačić, 2021/2022, 47–50.

37 Gavranović – Jašarević, 2016, 100.

38 Isto, 102.

39 Đorđević, 2009, 12, Kat. br. 6.

40 AL BIH, 1988, Tom 2, 98.

41 Popović, 1988, 61–62; Ista, 1986, 200–201. Veća koncentracija rimske vojske na ovom području prisutna je od Panonskog rata (12–11. god. p. n. e.), u kojem je Tiberije porazio Breuke. Na rimskoj strani u spomenutom ratu bili su Skordisci, koje su Rimljani nekoliko godina prije pokorili. Ove indigene zajednice naseljavale su krajeve sjeveroistočne Bosne (Domić Kunić, 2006, 78–79, 106–108; Džino – Domić Kunić, 2013, 160–170, 189–190; Mihajlović, 2019, 77–78).

42 Popović, 1988, 58–59, 64–66, 70.

pa su zbog toga bile veće i teže, dok su manje i lakše sjekire korištene za lakše poslove. Sjekira-čekić (*secures*) imala je dvostruku funkciju; na jednoj strani se nalazilo sječivo oblika sjekire, a na drugoj forma čekića. Od obične sjekire razlikuje se u završetku ušice. Budak (*sarculum* ili *marra*) je alat koji je korišten za usitnjavanje zemlje, kako u poljoprivredi tako i u svim zemljanim radovima. Za razliku od budaka, budak-čekić (*acisculus*) je imao drugu namjenu i korišten je za obradu kamena. Drvorezbarski i kamenoklesarski poslovi zahtjevali su upotrebu dljijeta (*scalprum*). Ovi alati korišteni su i za obradu metala.⁴³

Predmet ovog rada je i nekoliko arheoloških nalaza od željeza, pohranjenih u Muzeju Brčko distrikta Bosne i Hercegovine.⁴⁴ Među njima je nekoliko sjekira i dljijeta. Predmeti su slučajno pronađeni, uglavnom na obali Save, pa im je teško bliže odrediti dataciju. Okvirno se smještaju u razdoblje kasne antike i srednjeg vijeka. Dvjesto sjekirama sa povijenim sječivom koje se postepeno širi, sa ušicama u gornjem dijelu (T. II–III, sl. 2 i 3), analogije se mogu naći u sjekirama koje geografski pripadaju istom prostoru, a nađene su na lokalitetima Zorice i Prud.⁴⁵ Slične sjekire otkrivene su na lokalitetima: Grbavče (Gradac), Niševac (Kalnica), Pirkovac (Karaule) i Mačva (Srbija).⁴⁶ Sjekiri s čekićastim završetkom (T. IV, sl. 4) odgovara sjekira iz Mogorjela.⁴⁷ Slične sjekire bile su u upotrebi do 13. stoljeća.⁴⁸ Uglavnom su korištene u poljoprivredi i za obradu drveta. Još jedna sjekira (T. V, sl. 5), samo masivnija od prethodnih, identificirana je na nalazištu gdje su registrirani nalazi iz rimskog doba, ali i kasnije, u srednjem vijeku. Stoga se ne može preciznije odrediti period u kojem je korištena, a analogije joj se mogu naći u sjekiri evidentiranoj u Dazdarevu,⁴⁹ i sjekiri u Mažićima (Priboj).⁵⁰ Mogla je biti korištena za sječju šume ili obaranje drveća. Jedna sjekira s ravnim sječivom (T. VI, sl. 6) slična je primjerku s lokaliteta Zorice (Bosanska Posavina),⁵¹ dok najbliži primjerak koji odgovara našem

43 Isto, 48–49, 58–70, 129–130.

44 Zahvaljujemo se kustosicama Enidi Murselović, MA i Vanji Žigić, MA na ustupljenim nalazima.

45 Busuladžić, 2014, 150, 348, Prilog 4, sl. 11, 12. i 13.

46 Petrović *et al.* 2012, 199; Ković, 2020, 32, Kat. br. 13.

47 Busuladžić, 2014, 151, Tbl. 6, sl. 20.

48 Milošević Jović, 2022, 286–287.

49 Busuladžić, 2014, 151, 351, Prilog 7, sl. 25.

50 Manojlović-Nikolić, 2010, 148, Tbl. 31, br. 283.

51 Busuladžić, 2014, 149, 347, Prilog 3, sl. 8; Ković, 2020, 34, Kat. br. 17.

budak-čekiću je onaj sa lokaliteta Grudine (Bugojno)⁵² (T. VII, sl. 7).

Pronađena tri dlijeta-sjekači sa širim lepezastim sječivom, od kojih dva imaju slične dimenzije (T. VIII–IX, sl. 8. i 9.), dok je jedno fragmentovano (T. X, sl. 10). Analogije im se mogu naći sa dlijetima nađenim u Tolisi⁵³ te u Sremskoj Mitrovici i lokalitetima Caričin Grad, Karataš i Ravna.⁵⁴ Jedno tanje dlijeto (T. XI, sl. 11) svojim oblikom i dimenzijama odgovara dlijetima nađenim u Sremskoj Mitrovici, Caričinom Gradu, Velikom Gradcu, Saldumu i drugim lokalitetima s prostora Srbije.⁵⁵ Ovo tanje dlijeto služilo je za obradu željeza, za razliku od tri masivna dlijeta s usadnikom, koja su korištena za obradu drveta.

Ključevi

Ključevi su u Rimskoj državi, kao i danas služili za zaključavanje vrata, malih škrinja ili spremnika. Izrađivani su od bronzе (liveni) i željeza (kovani). Imali su veliku ulogu u svakodnevnom životu, kako kod objekata koji su bili važniji, tako i za objekte koji nisu morali imati posebnu namjenu. Postojali su različiti tipovi brava i ključeva, a opširnu studiju o tome napisao je T. D. Pace: *A Typology of Roman Locks and Keys*. On ističe da je u rimskom periodu primjetna evolucija oblika brava, koji su utjecali na tehnologiju mlađih razdoblja. U osnovi ih dijeli na tri različite kategorije: oblik čaše, rotirajući oblik i oblik lokota, za koje su izrađivani odgovarajući ključevi.⁵⁶ Također navodi da su ključevi mogli ukazivati i na društvene razlike i duhovnost.⁵⁷ Sigurno su brave i ključevi doprinijeli boljoj organizaciji života, počev od Egipta, gdje su se i pojavili prvi ključevi i brave. Grčko, a posebno rimsko društvo također je dalo svoj doprinos unapređenju spomenutih sigurnosnih sprava. To ujedno govori i o vlasničkim pravima nad objektom ili dragocjenostima, zanatstvu i trgovini. Ključevi istovremeno pružaju mogućnost, barem za djelomičnu rekonstrukciju porodičnih odnosa, organizacije društva i njegovog poretka. Primjere za to možemo naći u rimskim grobovima na prostoru današnje Norveške koji su sadržavali kutije, u kojima su

52 Busuladžić, 2018, 161, 259, Tbl. 30, sl. 94.

53 Isto, 158, Prilog 12, sl. 40, 41.

54 Popović, 1988, 133, Tbl. XXV, sl. 4.

55 Isto, 131–132.

56 Pace, 2014, 57–93.

57 Isto, 21–28; 31–32.

uglavom pohranjeni predmeti za ličnu njegu i eventualno predmete za zaštitu i vjerovanja. Svi predmeti, kao i ključevi u nekima od njih, upućuju na viši stalež.⁵⁸ Na prostoru Bosne i Hercegovine, brave i ključevi su uglavnom pronađeni na lokalitetima na kojima su vršena istraživanja. Ovim pitanjem nisu se bavili stariji istraživači. Oni su ih samo usputno spominjali u okviru svojih arheoloških istraživanja, poput Ć. Truhelke,⁵⁹ C. Patscha,⁶⁰ I. Čremošnik,⁶¹ Đ. Baslera⁶² i drugih. Prvi koji se sistematično pozabavio ovim pitanjem je A. Busuladžić, u studiji pod nazivom: „Metalwork from Roman doors – examples in Bosnia and Herzegovina.“ On je analizirao 159 ključeva, podijelivši ih na sljedeće tipove: antropomorfnu ključevu *Stechschlussel* tipa, klasični ključevi tzv. *Schiebschloss* tipa, prsten ključevi, veliki primjerci i atipični ključevi. Najbrojniji su klasični ključevi, a potom slijede veliki ključevi, te atipični, prsten ključevi i antropomorfnu ključevu. Zabilježeni su u različitim krajevima Bosne i Hercegovine, te nekoliko koji su iz Narone i Albanije dospjeli u Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine i obrađeni su u spomenutom radu.⁶³

Kao i ključevi, brave i oplate za brave bile su uglavnom od željeza i bronzene.⁶⁴ Standardni rimski ključ bio je 6 do 8 cm.⁶⁵ Za razliku od bronzanih ključeva, željezni su uglavnom jednostavnije izrade. Rimsko doba odlikuje ručno zaključavanje pomoću zasuna, uz mehanizam s ključanicom (*claustrum*) i ključem (*clavis*), među kojima se prema načinu zaključavanja ili otključavanja mogu uočiti razlike: mehanizam s direktnom intervencijom ključa na zasun; mehanizam potezanja ili dvostrukog guranja te mehanizam vrtnje.⁶⁶ Prva dva mehanizma odgovaraju klasičnim ključevima, dok treći odgovara tipu prsten ključa. Kod klasičnih ključeva funkcionalna uloga je bila na prvom mjestu. Takav je i ključ pronađen na lokalitetu Ljeskovac. Po svojim karakteristikama odgovara tipu klasičnog ključa (T. I, sl. 12). Slične

58 Berg, 2021, 343–346.

59 Truhelka, 1893, 694.

60 Patsch, 1904, 195, 214.

61 Čremošnik, 1965, 198.

62 Basler, 1977, Tbl. V, sl. 1, 2, 3, 5.

63 Busuladžić, 2018, 122–131, 133–141.

64 Isto, 143.

65 Proffit, 2018, 48.

66 Ivčević, 2003, 143–144.

analogije mogu se naći u ključevima evidentiranim na Kastrumu kod Doboja,⁶⁷ Mogorjelu,⁶⁸ Livnu⁶⁹ i ključevima sa Svrljig grada.⁷⁰ Vjerovatno je služio za otključavanje brava na oprugu (mehanizam potezanja).

Ključ s prostora Bijeljine odgovara tipu prsten ključa, koji ima nekoliko varijanti.⁷¹ Ovakvi ključevi pronađeni su na lokalitetu Višići, Drvar i Ljubuški.⁷² Registrirani su i na lokalitetima susjednih država, koje su bile u sastavu provincija Gornja Panonija, Donja Panonija i Gornja Mezija. Hronološki, prsten ključevi iz Siska mogu se smjestiti u razdoblje druge polovine 3. i prve polovine 4. stoljeća.⁷³ Ovakvi ključevi otkriveni su i u Štrbincima i Vinkovcima a datiraju u period 3–4 stoljeća.⁷⁴ Ključevi iz Mezije, tačnije Viminacijuma mogu se datirati u 2. i 3. stoljeće,⁷⁵ dok je ključevima s teritorije Svrljiga, koji pripadaju ovom tipu, osim jednom ključu koji odgovara 3. stoljeću, teško odrediti vrijeme korištenja.⁷⁶ Prema nekim istraživačima datiranje prsten ključeva smješta se u period prve polovine 3. do treće decenije 4. stoljeća.⁷⁷ Ipak, sudeći na osnovu spomenutih primjeraka, ta granica se može pomjeriti i ranije.

Primarna uloga ovih ključeva bila je funkcionalne prirode, a korišteni su i u kultne svrhe. Ključevi koji su imali praktičnu svrhu, izrađivani su od bronz. Takav je i ključ nađen na obali Save, nedaleko od Brodca Donjeg, koji je mogao dospjeti s tog lokaliteta, iz nekog objekta ili groba. Opravdano je pretpostaviti da je služio za zaključavanje neke kutije sa značajnim predmetima (nakit ili novac). Mogao je biti nošen na kožnim remenima omotan oko vrata ili oko struka, za razliku od manjih ključeva koji su nošeni na prstu – a nosile su ih uglavnom žene.⁷⁸ Iako spada u tip prsten ključeva, svojim oblikom više podsjeća na klasične

67 Čremošnik, 1984, 46.

68 Busuladžić, 2018, 137, Tbl. VII, sl. 1. i 4.

69 Marić Baković, 2017, 84, Kat. 23, Tbl. 6.

70 Bogić, 2017, 39, Tbl. II, sl. 11, 12. i 14.

71 Ibanez, 1999; Pace, 2014; Milanović – Mrđić, 2016; Busuladžić, 2018, 124–126.

72 Busuladžić, 2018, 125, 139.

73 Košćević, 1991, 41–42; Tomaš Barišić, 2014, 24.

74 Migotti *et al.* 1998, 48, 66; Iskra-Janošić, 1999, 136; Kat. 250; Tomaš Barišić, 2014, Kat. 56; Raunig 1979–80, Tbl. IV, 11.

75 Milovanović, Mrđić, 2016, 249–254.

76 Bogić, 2017, 35–37.

77 Tomaš, 2006, 21.

78 Deringer, 1960, 107–108.

ključeve (T. I, sl. 13). No, zbog svojih karakteristika, ne može se svrstati u klasične ključeve.

Istom tipu ključa mogao bi odgovarati i ključ od bronz. Naime, fragment ključa prsten ili klasični ključ pronađen je na lokalitetu Gradac u Trnjacima (Bijeljina). Riječ je o ključu manjih dimenzija kojem nedostaje prstenasti dio kao i cijelo pero (T. I, sl. 14.a i 14.b).

Zaključak

Rijeke Sava i Drina, zajedno sa svojim pritokama, pogodovale su naseljenosti neolitskih populacija na prostoru Brčkog i Bijeljine, predjelima koji bilježe život i tokom metalnog doba. Tragovi rimskih vojnih i stambenih objekata potvrđeni su na području Bosanske Posavine i Bijeljine – prostora koji su bili u sastavu rimske provincije Panonije. Na nekim od njih život je nastavljen i u srednjem vijeku. Potvrde o tome pružaju arheološki nalazi nađeni na lokalitetima u Vršanima (Nakića kula), gdje je nastao srednjovjekovni grad Novi. U rimskim naseljima Dvorovi i Batković kod Bijeljine, utvrđeno je postojanje ranoslavenskih naselja, dok rimska i slavenska nekropola u blizini Bosanske Rače, svjedoče o postojanju njihovih naselja u tom dijelu.

Neobjavljeni arheološki nalazi (14), koji su analizirani u ovom radu, uglavnom pripadaju poljoprivrednim, građevinskim ili stolarskim alatima. Riječ je alatima od željeza, među kojima su najbrojnije manje sjekire i veća dlijeta. Manje sjekire su korištene u poljoprivrednim poslovima i za obradu drveta. Jedna masivnija sjekira služila je za obaranje drveća, a takve veće sjekire mogli su koristiti i mesari. Budak-čekić upotrebljavan je za obradu kamena, dok su masivna dlijeta korištena za obradu drveta. Jedan klasični ključ od željeza vjerovatno je služio za zaključavanje nekog objekta (ne kapije, jer su ti ključevi bili veći), dok je drugi prstenasti ključ mogao biti namijenjen čuvanju nekih dragocijenosti. Dok se bronzana sjekira – kelt može smjestiti u kasno bronzano doba, pojedinim sjekirama od željeza, teško je odrediti hronološku granicu. Ipak, svi analizirani ključevi i dlijeta mogu se smjestiti u rimsko razdoblje.

Summary

The Sava and Drina rivers, together with their tributaries, favoured the settlement of Neolithic populations in the area of Brčko and Bijeljina, areas that recorded life even during the Metal Age. Traces of Roman

military and residential buildings have been confirmed in the area of Bosanska Posavina and Bijeljina – areas that were part of the Roman province of Pannonia. On some of them, life continued into the Middle Ages. Confirmation of this is provided by archaeological finds found at the sites in Vršani (Nakića kula), where the medieval town of Novi was built. In the Roman settlements of Dvorovi and Batković near Bijeljina, the existence of early Slavic settlements has been established, while Roman and Slavic necropoli near Bosanska Rača testify to the existence of their settlements in that part.

Unpublished archaeological findings (14), analyzed in this paper, mainly belong to agricultural, construction or carpentry tools. These are tools made of iron, among which the most numerous are smaller axes and larger chisels. Smaller axes were used in agricultural work and for woodworking. A more massive axe was used to cut down trees, and such larger axes could also be used by butchers. The Budak-hammer was used for stone processing, while massive chisels were used for woodworking. One classic iron key was probably used to lock an object (not a gate, because these keys were larger), while the other ring key may have been intended to store some valuables. While the Bronze Axe – Celtic can be placed in the Late Bronze Age, it is difficult to determine the chronological boundary with some iron axes. Nevertheless, all the analyzed keys and chisels can be placed in the Roman period.

BIBLIOGRAFIJA

- » *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, Tom 2, Sarajevo 1988.
- » Babić, Marko. „Istraživanje ostataka antičkog naselja u Vidovicama“, *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne XIII*, Tuzla 1980, 123–134.
- » Babić, Marko. „Toliška župa u prapovijesnom i antičkom razdoblju“, *Župa Tolisa 1802–2002* (ur. Anto Nedić), Franjevački samostan, Tolisa 2002, 3-36.
- » Basler, Đuro. *Arhitektura kasnoantičkog doba*, Veselin Masleša, Sarajevo 1972.
- » Basler, Đuro. „Rimski metalurški pogon i naselje u dolini Japre“, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*, n. s. A, XXX/XXXI, Sarajevo 1977, 121–216.
- » Berg, Heidi Lund. *Mechanisms of Security. Locks, keys, and*

ordered life in Iron Age Norway (c . 0–1050 AD), Doctoral Thesis, Volume I of II, University of Bergen 2021.

- » Blečić Kavur, Martina – Jašarević, Aleksandar. „Kasno-brončanodobna ostava Majdan/Ridžali“, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH* 43, Sarajevo 2014, 35–49.
- » Blečić Kavur, Martina – Jašarević, Aleksandar – Mutapčić, Almir. „Nova kasnobrončanodobna ostava iz Srebrenika: preliminarno izvješće“, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH*, 45, Sarajevo 2016, 53–62.
- » Bojanovski, Ivo. „Bosanska Posavina u antici u svijetlu novijih istraživanja“, *Antički gradovi i naselja u Južnoj Panoniji i graničnim područjima* (red. Branka Vikić-Belančić), Hrvatsko arheološko društvo, Beograd 1977.
- » Bogić, Jasminka, Antički ključevi sa teritorije Svrlijga, *Etno-kulturološki zbornik XXI*, Centar za turizam, kulturu i sport, Svrlijig 2017, 31–45.
- » Bojanovski, Ivo. „Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji (s posebnim obzirom na područje Bosne i Hercegovine) III – Prilog proučavanju antičkih naselja i komunikacija u Istočnoj Bosni“, *Godišnjak Centra za Balkanološka ispitivanja ANUBiH XIX* (17), Sarajevo 1981, 125–197.
- » Bojanovski, Ivo. „Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji (s posebnim obzirom na područje Bosne i Hercegovine) IV – Rimski cesta Siscia – Sirmium (Tab. Peut.) i njena topografija (arheološko-topografska studija)“, *Godišnjak Centra za Balkanološka ispitivanja ANUBiH XXII* (20), Sarajevo 1984, 145–265.
- » Buršić-Matijašić, Klara. „Nalaz brončanih predmeta s otoka Krka (Bronze findings from the island of Krk)“, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 27, Zagreb 2010, 73–82.
- » Busuladžić, Adnan. *Rimske vile u Bosni i Hercegovini*, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2011.
- » Busuladžić, Adnan. *Antički željezni alat i oprema sa prostora Bosne i Hercegovine*, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2014.
- » Busuladžić, Adnan. „Metalwork from Roman doors – examples in

Bosnia and Herzegovina (Metalni dijelovi rimskih vrata – primjeri iz Bosne i Hercegovine)“, *Godišnjak Centra za Balkanološka ispitivanja ANUBiH* 47, Sarajevo 2018, 177–176.

- » Čović, Borivoj. „Bronzano doba sjeverne Bosne u svjetlu novih istraživanja“, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu* n.s. A., LII, Sarajevo 2010, 277–286.
- » Čremošnik, Irma. „Arheološka istraživanja u Brodču“, *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne* I, Tuzla 1957, 129–149.
- » Čremošnik, Irma. „Rimska vila u Višićima“, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*, n. s. A, XX, Sarajevo 1965, 147–260.
- » Čremošnik, Irma. „Jazbine i Oraščići, Batkovići, Bijeljina – slavenska naselja“, *Arheološki pregled* 12, Beograd 1970, 151–152.
- » Čremošnik, Irma. „Die Chronologien der ältesten slavischen Funde in Bosnien und der Herzegowina“, *Archeologia Jugoslavia* 11, 1970a, 99–103.
- » Čremošnik, Irma. „Ranoslavensko naselje Jazbine u Batkoviću kod Bijeljine“, *Godišnjak* XV, CBI 13, Sarajevo 1977, 227–308.
- » Čremošnik, Irma. „Rimski kastrum kod Doboja“, *Glasnik Zemaljskog muzeja* n. s. A XXXIX, Sarajevo 1984, 23–84.
- » Deringer, H. “Schlüssel und Schloßteile aus Lauriacum“, *Forschungen in Lauriacum* (eds. W. A. Jenny, H. Vetters, Ä. Kloiber, L. Eckhart) Band 6/7, Linz 1960, 101–113.
- » Dietrich, Oliver. „Zentralisierte Produktionsstrukturen? Überlegungen zur räumlichen Beziehung von bronzezeitlichen Gussformen und Fertigprodukten in Südosteuropa am Beispiel der rumänischen Tüllenbeile“, *Marisia* 31, Târgu Mureş 2011, 77–92.
- » Domić Kunić, Alka. „Bellum Panonicum (12–11 pr. Kr.) posljednja faza osvajanja Južne Panonije“, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 39, 59–164.
- » Džino, Danijel – Domić Kunić, Alka. *Rimski ratovi u Iliriku – povijesni antinarativ*, Školska knjiga, Zagreb 2013.
- » Đorđević, Aca. Ostava iz Rudnika, Ostave rudničko-takovskog kraja, 12, Kat. br. 6, Muzej rudničko-takovskog kraja i Narodni

- muzej Beograd, Gornji Milanovac – Beograd 2009, 3–38.
- » Gavranović, Mario – Antić, Snježana. „Višeslojni tumul u Novom Selu kod Bijeljine“, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 38, Zagreb 2021, 33–74.
 - » Gavranović, Mario – Jašarević, Aleksandar. „Novi nalazi kasnoga bronzanog doba iz sjeverne Bosne“, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 33, Zagreb 2016, 89–132.
 - » Gekić, Haris *et al.*, *The Geography of Bosnia and Herzegovina*, Springer, Cham 2022.
 - » Gračanin, Hrvoje. „Slaveni u ranosrednjovjekovnoj južnoj Panoniji“, *Scrinia slavonica* 8, Slavonski Brod 2008, 13–54.
 - » Gračanin, Hrvoje. „Rimske prometnice i komunikacije u kasnoantičkoj južnoj Panoniji“, *Scrinia Slavonica* 10, Slavonski Brod 2010, 9–69.
 - » Handžić, Adem. “Stari grad Novi na Savi”, *Godišnjak društva istoričara Bosne i Hercegovine* 14 (1963), Sarajevo 1964, 239–251.
 - » Ibanez, Fernandez C. „Cerrajería romana“, *Revista do museo municipal Quinones de Leon* 12, Vigo 1999, 97–140.
 - » Imamović, Mersiha, *Sjeveroistočna Bosna u antičko doba*, Univerzitet u Tuzli, Tuzla 2023.
 - » Iskra-Janošić, Ivana. „Rimsko razdoblje“, *Vinkovci u svijetu arheologije* (ur. S. Jozić) Vinkovci 1999, 51–64.
 - » Ivčević, Sanja. „Antički metalni predmeti iz Narone“, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* 22, Zagreb 2003, 129–167.
 - » Jamaković, Orhan. „Kraj bronzanog i početak željeznog doba na prostoru sjeverozapadne Bosne“, *Godišnjak Centra za Balkanološka ispitivanja* 40, Sarajevo 2011, 91–131.
 - » Karavanić, Snježana. „Prerada i proizvodnja metala u naselju Mačkovac-Crišnjevi (Nova Gradiška)“, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 23, Zagreb 2006, 29–52.
 - » Koledin, Jovan – Gačić, Divna. „Ostava bronzanog doba Krčedin II“, *Godišnjak muzeja grada Novog Sada* 17, Novi Sad 2021/2022, 43–68.
 - » Kosorić, Milica. „Praistorijska nekropola u Dvorovima kod Bijeljine“, *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne* VI,

Tuzla 1965, 83–87.

- » Kosorić, Milica. „Probni arheološki radovi na lokalitetu Brdo u Dvorovima“, *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne VI*, Tuzla 1965, 91–94.
- » Kosorić, Milica. „Rezultati istraživanja praistorijskih nekropola i naselja na području Podrinja 1974-1977“, *Starinar XXVIII-XXIX*, (1977-1978), Beograd 1979, 173–199.
- » Kosorić, Milica. „Rezultati istraživanja praistorijskih naselja na području Semberije“, *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne XIV*, Tuzla 1982, 121–132.
- » Koščević, Remza. *Antička bronca iz Siska: umjetničko-obrtna metalna produkcija iz razdoblja Rimskog carstva*, Zagreb 1991.
- » Ković, Gordana. Antički poljoprivredni alat Podrinja, Katalog, Narodni muzej Šabac, Šabac 2020.
- » Manojlović-Nikolić, Vesna R. *Srednjovekovno oruđe od gvožđa u Srbiji*, Vojvođanska akademija nauka i umetnosti, Novi Sad 2010.
- » Marić Baković, Marija. “Rimski nadgrobnici s groblja sv. Ive u Livnu: prilog istraživanju rimskih nekropola na Livanjskom polju”, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, n. s. A, LIV, 2012, Sarajevo 2017, 53–92.
- » Marić, Zdravko. „Donja Dolina“, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, n. s. A, XIX, Sarajevo 1964, 5–128.
- » Mihajlović, Vladimir D. *Skordisci između antičkih i modernih tumačenja. Pitanje identiteta u (proto)istoriji*, knj. 2, Novi Sad 2019.
- » Migotti, Branka – Šlaus, Mario – Dukat, Zdenka – Perinić, Ljubica. *Accede ad Certissiam: antički i ranokršćanski horizont arheološkog nalazišta Štrbinci kod Đakova*, Zagreb 1998.
- » Milošević Jović, Danica, Ostava metalnih predmeta (posude i alat) iz antičke zbirke muzeja „Horreum Margi – Ravno“, *Arheon* 5, Arhiv Vojvodine, Novi Sad 2022, 281–306.
- » Milovanović, Bebina – Mrđić, Nemanja. „Prsten ključevi iz Viminacijuma“, *Glasnik Srpskog arheološkog društva* 32, Beograd 2016, 249–254.
- » Milić, Veljko. „Sondažno rekognosciranje lokaliteta Ljeskovac u

- Poljacima“, *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne* XII, 135-137+tbl. I
- » Mrgić, Jelena, *Severna Bosna 13-16. veka*, Istorijski institut, posebna izdanja, knj. 55, Beograd 2008.
 - » Pace, Tommas D. *A Typology of Roman Locks and Keys*. School of Theology, Southwestern Baptist Theological Seminary, Master thesis, 2014.
 - » Parat, Josip. “Šume i drveće u antici južne Panonije”, *Slavonske šume kroz povijest* (Dinko Župan, Robert Skenderović (ur.) Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu 1.-2. listopada, Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod 2017, 15–40.
 - » Patsch, Carl. „Mali rimski nahođaji i posmatranja“, *Glasnik Zemaljskog muzeja* IX, Sarajevo 1897, 511–537.
 - » Patsch, Carl. „Archaologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der romischen Provinz Dalmatien“, *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina* IX, Wien 1904, 171–301.
 - » Petrović P., Vladimir – Filipović, Vojislav – Milivojević, Slaviša. *La region de Svrlijig en Serbie orientale – prehistoire, ntiquite et moyen age, Svrlijska oblast u praistoriji, antici i srednjem veku*, Balkanološki institute SANU, Kulturni centar Svrlijig, Beograd 2012.
 - » Popović, Ivana. “Nalazi rimskog gvođenog alata u Šapcu i okolini”, *Glasnik Srpskog arheološkog društva* 3, Beograd 1986, 200–204.
 - » Popović, Ivana. *Antičko oruđe od gvožđa u Srbiji*, Narodni muzej u Beogradu, Beograd 1988.
 - » Proffit, Brittany. *Securitas et Claves Gabiorum: A Social and Proprietary Analysis of the Imperial Roman Keys Excavated at Gabii*, A Master Thesis, Texas Tech University 2018.
 - » Raunig, Branka. „Dva kasnoantička groba iz okolice Đakova“, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 12-13, Zagreb 1979–1980, 151–170.
 - » Sladić, Miodrag – Ružić, Mira. „Miletov bunar – novo naselje gamzigradske kulture“, *Glasnik Srpskog arheološkog društva*

17, Beograd 2001, 159–161.

- » Srejović, Dragoslav. *Arheološki leksikon, preistorija Evrope, Afrike i Bliskog istoka, grčka, etrurska i rimska civilizacija*, Savremena Administracija, Beograd 1997.
- » Tomaš, Tea. „Rimsko prstenje arheološke zbirke antike Gradskog muzeja Sisak“, *Godišnjak Gradskog muzeja Sisak* 6, Sisak 2006, 17–38.
- » Tomaš Barišić, Tea. „Nakit u rimskoj Sisciji“, *Ljepota ukrašavanja: nakit iz zbirki Gradskog muzeja Sisak* (ur. Davorka Obradović) Sisak 2014, 23–75.
- » Truhelka, Ćiro. „Iskopine u dolini Lašve“, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine* V, Sarajevo 1893, 685–699.
- » Vrdoljak, Snježana. „Kalupi za lijevanje šuplje sjekire na lokalitetu Kalnik – Igrišće“, *Annales Instituti Archeologici XVIII*, Godišnjak Instituta za arheologiju, Zagreb 2022, 180–188.

KATALOG

Sjekire

Neinventarisano (Tabla I, sl. 1).

Nalazište: obala Save kod Brodca Donjeg (Bijeljina)

Materijal: bronza

Dimenzije: dužina 10,5 cm, širina sječiva 3 cm

Opis: sjekira (kelt) sa lepezasto proširenim sječivom, sastoji se od gornjeg šupljeg cilindričnog dijela u koji je bila umetnuta najvjerovatnije drvena ručka, a sa strane se nalazi ušica za pričvršćivanje sjekire za ručku, možda uz pomoć neke tanje vrpce. Sjekira ne sadrži nikakve ukrasne motive.

Datacija: kasno bronzano doba.

U. K. 738 (Tabla II, sl. 2).

Nalazište: Sava (Brčko)

Mjesto pohrane: Muzej Brčko distrikta Bosne i Hercegovine

Materijal: željezo

Dimenzije: dužina 18 cm, širina 2,7 cm, sječivo 4,5 cm, kružni otvor 2,7 cm

Opis: sjekira lučno povijenog sječiva čiji krak se od ušice sužava. Na kružnom otvoru primjetna su dodatna ojačanja. Nalaz je

očuvan.

Datacija: rimsko razdoblje ili srednji vijek.

U. K. 738 (Tabla III, sl. 3)

Nalazište: Sava (Brčko)

Mjesto pohrane: Muzej Brčko distrikta Bosne i Hercegovine

Materijal: željezo

Dimenzije: dužina 16,2 cm, širina 4,9 cm, sječivo 5 cm, kružni otvor 2,6 cm

Opis: sjekira lučno povijenog sječiva čiji krak se od ušice sužava. Ušica ima dvije izbočine prema dršci i završava čekićasto. Nalaz je očuvan.

Datacija: rimsko razdoblje ili rani srednji vijek.

U. K. 738 (Tabla IV, sl. 4)

Nalazište: Sava (Brčko)

Mjesto pohrane: Muzej Brčko distrikta Bosne i Hercegovine

Materijal: željezo

Dimenzije: dužina 16 cm, širina 5 cm, sječivo 4,3 cm, kružni otvor 4 cm

Opis: sjekira-čekić sa čekićastim završetkom. S obje strane kružnog otvora jako su naglašena trougaona krilca, iako je vidljivo njihovo oštećenje. Sječivo je blago povijeno i ravno se završava. Veće oštećenje na desnom u odnosu na lijevo krilce. Ostatak sjekire je očuvan.

Datacija: rimsko razdoblje.

U. K. 738 (Tabla V, sl. 5)

Nalazište: Nakića kula (Vršani)

Mjesto pohrane: Muzej Brčko distrikta Bosne i Hercegovine

Materijal: željezo

Dimenzije: dužina 19 cm, širina 3,9 cm, sječivo 11 cm, kružni otvor, 2,7 cm, dužina 5 cm

Opis: Masivna sjekira sa širokim sječivom i užim vratom. Nalaz sadrži deblji sloj korozije.

Datacija: rimsko razdoblje ili srednji vijek.

Nalazište: Sava (Brčko)

Mjesto pohrane: Muzej Brčko distrikta Bosne i Hercegovine

Materijal: željezo

Dimenzije: dužina 17,4 cm, širina 4,2 cm, sječivo 4,3 cm

Opis: sjekira ravnog sječiva koja se od ušice blago širi prema dole.

Nalaz prekriven debljim slojem korozije i oštećen, posebno u dijelu u, i iznad ušice, pa je zbog toga teško reći kako se sjekira završavala. No, izgleda da nije imala utor za dršku.

Datacija: rimsko razdoblje ili srednji vijek.

Budak-čekić

U. K. 738 (Tabla VII, sl. 7)

Nalazište: Sava (Brčko)

Mjesto pohrane: Muzej Brčko distrikta Bosne i Hercegovine

Materijal: željezo

Dimenzije: dužina 13,5 cm, širina: 3,7 cm, sječivo 2 cm, kružni otvor 2,3 cm

Opis: budak-čekić ima pravilni okrugli otvor za dršku, koji se nalazi u sredini oruđa, između dva kraka. Jedan krak ima šiljati završetak a drugi se završava provougaonim oblikom.

Datacija: rimsko razdoblje.

Dlijeta

U. K. 738 (Tabla VIII, sl. 8)

Nalazište: Sava (Brčko)

Mjesto pohrane: Muzej Brčko distrikta Bosne i Hercegovine

Materijal: željezo

Dimenzije: dužina 19 cm, širina 7 cm, sječivo 7,3 cm, kružni otvor 4,3 cm

Opis: dlijeto-sjekač s lepezastim sječivom koje prelazi u usadnik kružnog presjeka. Vidljivi su tragovi korozije.

Datacija: rimsko razdoblje.

U. K. 738 (Tabla IX, sl. 9)

Nalazište: Sava (Brčko)

Mjesto pohrane: Muzej Brčko distrikta Bosne i Hercegovine

Materijal: željezo

Dimenzije: dužina 18,3 cm, širina 5,5, cm, sječivo 5,9 cm, kružni otvor 3,7 cm

Opis: dlijeto-sjekač s lepezastim sječivom koje prelazi u usadnik kružnog presjeka. Vidljivi su tragovi korozije.

Datacija: rimsko razdoblje.

U. K. 738 (Tabla X, sl. 10)

Nalazište: Drenova (Brčko)

Mjesto pohrane: Muzej Brčko distrikta Bosne i Hercegovine

Materijal: željezo

Dimenzije: dužina 9,3 cm, širina 6,5 cm, sječivo 6,5 cm

Opis: dlijeto-sjekač s lepezastim sječivom koje prelazi u usadnik kružnog presjeka, s otvorom na jednoj strani. Vidljivi su tragovi korozije i većeg oštećenja.

Datacija: rimsko razdoblje.

U. K. 738 (Tabla XI, sl. 11)

Nalazište: Sava (Brčko)

Mjesto pohrane: Muzej Brčko distrikta Bosne i Hercegovine

Materijal: željezo

Dimenzije: dužina 11,8 cm, širina 1,7 cm

Opis: tanje dlijeto sa željeznom drškom pravougaonog presjeka i ravnom oštricom. Vidljivi su tragovi korozije i oštećenja.

Datacija: rimsko razdoblje.

Ključevi

U. K. 738 (Tabla I, sl. 12)

Nalazište: Ljeskovac (Brčko)

Materijal: željezo, kovani

Dimenzije: visina 5 cm

Opis: prestenasta glava s pravilnim polukružnim presjekom, dok je tijelo jednostavno oblikovano. Tijelo ključa sužava se prema peru – koje je moralo biti nazubljeno. Površinu ključa prekrila je veća korozija pa je nemoguće vidjeti zupce.

Datacija: rimsko razdoblje.

Neinventarisano (Tabla I, sl. 13)

Nalazište: obala Save kod Brodca Donjeg (Bijeljina)

Materijal: bronza, lijevanje

Dimenzije: visina 5 cm

Opis: prstenasta ručica ključa horizontalno je postavljena te

kratkom cjevčicom ili karikom spojena s perom koje je okrenuto udesno. Nažalost, pero je slomljeno ali čini se da je ključ korišten za bravu na oprugu. Njegova površina prekrivena je zelenom patinom.

Datacija: rimsko razdoblje.

U. K. 738 (Tabla I, sl. 14.a i 14.b)

Nalazište: Gradac, Trnjaci (Bijeljina)

Materijal: bronza, lijevanje

Dimenzije: visina 5, 5 cm

Opis: tijelo ključa je uže (1 cm) i ravnomjerno je. Nedostaje glava ili prstenasta ručica, dok je pero slomljeno. Na dijelu pera vidljivi su ukrasi u vidu dvije horizontalne linije.

Datacija: rimsko razdoblje.

Tabla I

HISTORIJSKA MISAO 10, TUZLA 2024.

Tabla II

Tabla III

3.

Tabla IV

Tabla V

HISTORIJSKA MISAO 10, TUZLA 2024.

Tabla VI

Tabla VII

HISTORIJSKA MISAO 10, TUZLA 2024.

7.

Tabla VIII

8.

Tabla IX

HISTORIJSKA MISAO 10, TUZLA 2024.

9.

Tabla X

Tabla XI

HISTORIJSKA MISAO 10, TUZLA 2024.

11.